

DEMOKRASİNİN GÜNCEL SORUNLARI VE DEMOKRATİK PARADOKSLAR¹

CONTEMPORARY PROBLEMS OF DEMOCRACY AND DEMOCRATIC PARADOXES

Meral ÖZTOPRAK SAĞIR*

Naci KARKIN**

ÖZET

Bu çalışmada, özellikle liberal demokrasi eksen alınarak, demokrasinin–kimi zaman paradoksal– sorunları üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın amacı, demokrasinin güncel başlıca sorunlarının yalnızca uygulama farklarından doğmadığını kuramsal boyutlar da içerdiğini tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: *Demokrasi, Demokratik paradoks*

ABSTRACT

This study deals with the problems of democracy–which are sometimes paradoxical–by taking liberal democracy as an axis.

The aim of the study is to discuss that major contemporary problems of democracy not only derive from differences in implementation, but also from theoretical dimensions.

Keywords: *Democracy, Democratic paradox.*

¹ Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yönetim Birimi Tarafından desteklenmiştir.

* Akdeniz Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

** Akdeniz Üniversitesi SBE, Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

Bu çalışmada ele alınan “güncel sorunlar ve kuramsal paradokslar” ya da başka bir ifade ile “paradoksal sorunlar” esasen liberal demokrasiyle ilgilidir. Çünkü, liberal demokrasinin, modern Batı’nın tarihindeki en güçlü siyasal sistemlerden birisi olması yanında, birçok siyasal sistem için yol gösterici ve yönlendirici olduğu açıktır (Barber, 1995:31). Sartori, liberalizmle demokrasi arasındaki güçlü bağlantıya vurgu yaparak; liberalizmin demokrasinin üzerine oturacağı ahlaki ve felsefi temeller sağladığını ve liberalizmsiz demokrasinin bugün demokrasi adı verilen şey olmayacağını tarihsel deneyimin ortaya koyduğunu iddia etmektedir (akt. Elma, 2002:1). Liberalizm demokrasiye kendi değerleriyle katkıda bulunduğu gibi, demokrasi de liberalizme katkı sağlamıştır (Sartori, 1996:417). Böylece, literatürde demokrasiye ilişkin tartışmalar çoğunlukla liberal demokrasiye ilişkin tartışmalar olarak kabul edilebilir. Sandel de (1994) bugün demokrasiyle ilgili konuları tartışmanın, aslında liberal demokrasi tartışması yapmak anlamı taşıyacağını ifade etmektedir (Üstüner ve Keyman, 1994:33).

Liberal demokrasinin son iki yüzyıldır Batı’da yerleşik hale gelen biçimini, kent demokrasisinden ayırarak tanımlayabilmek için, modern demokrasi, temsili demokrasi, parlamenter demokrasi, çoğulcu demokrasi, anayasal demokrasi gibi farklı tanımlar geliştirilmiştir.

Demokrasinin iki temel ilkesi olarak, pek çok felsefi tartışmayı beraberinde getiren eşitlik ve özgürlük arasındaki gerilimli ilişkiyi -başlı başına ele almayı zorunlu saydığımız için- dışarıda tutarsak, demokrasi ile ilgili başlıca paradoksal sorunları; “değişim ve dönüşümlere uyum”; “ölçü ve ölçek”; oy vermeye ilişkin temsil sorunları”; “eşit olmayan katılım ve eşit olmayan oy dağılımları”; “demokrasinin yayılımı”; “demokrasiye güven fakat demokratik kurumlara güvensizlik”; “sistemin etkililiği karşısında demokratik katılım”; “çatışma karşısında uzlaşma”; “temsil edilebilirlik karşısında yönetilebilirlik paradoksu”; “sağduyusal araç ve amaç olma”; “rıza karşısında etkinlik”; “kimlik”; “demokrasi ve ulus devlet”; “şeffaflık, hesap verilebilirlik” ve “katılımcılık” olarak ele alabiliriz. Ayrıca, Barber’ın “*Güçlü Demokrasi*” anlayışı ile Amin, Frank ve Chomsky’nin geliştirdikleri “*Düşük Yoğunluklu Demokrasi*” kavramsallaştırmaları bu yazıda değinilmeye çalışılacak ilgili diğer konulardır.

Yalnızca eşitlik ve özgürlük arasındaki ilişki değil, bu alt başlıkların her birinin tek tek ele alınmayı gerektirecek boyutları olduğu açıktır. Ancak, burada demokrasinin başlıca sorunları tümel ve eleştirel bir bakışla ele alınmıştır. Tümel olarak ele alınmanın anlamı liberal demokrasinin paradoksal sorunlarının “yapısal” olduğu varsayımını ima eder. Eleştirel ele alınmasıyla ilgili olarak -Mayo’nun da belirttiği gibi-, bir siyasal sistemin ve kuramının sorunlarının en iyi şekilde onu eleştirenler tarafından ortaya konabileceği

görüşünün benimsenmesidir. Siyasal sistem ve kuramları, karşısında yapılan eleştirileri dikkate almadan anlamak güçtür (Mayo, 1964:236) .

DEMOKRASİNİN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLERE UYUM SORUNU

Demokrasinin ilk uyum ve dönüşüm sorununu, kent devletlerinden, Fransız Devrimi ile gelişmeleri hız kazanan modern ulus devletlere (doğrudan demokrasiden temsili demokrasiye), geçişte yaşadığı, ikinci önemli uyum ve dönüşüm sorununu ise, modern ulus-devletlerden diğer devlet-benzeri yapılanmalara geçişte yaşıyor olduğu veya yaşayacağı iddia edilmektedir (Dahl, 1994: 23).

Özellikle 90'lı yıllardan başlayarak modern ulus devletin yapısal ve dönüşümsel anlamda krizde olduğu, özellikle küreselleşme ve benzeri akımlarla bu krizin hız kazandığı görüşü, siyasal ve sosyal yazında yer almaktadır. Özellikle, ulusal ve uluslar arası gelişmelerin, uluslar arası kurum ve kuruluşların daha aktif olmasını gerektirecek yapı ve görünüm kazanması ve Avrupa Birliği (AB) gibi siyasal eğimli olmaya başlayan oluşumlarla birlikte, bir yönetim ve yaşam biçimi olarak demokrasiye ilginin yeni bir anlayışla yükseldiği söylenebilir.

Demokrasinin bu gelişmelere uyum sağlayıp sağlayamayacağı, sağlayabilecekse biçimini veya kabuğunu değiştirip değiştirmeyeceği (eğer değiştirirse, bunun demokrasi olup olmayacağı) üzerinde tartışılan, konular olmuştur.

ÖLÇEK SORUNU

Demokrasinin uyum ve dönüşüm problemlerinin beraberinde taşıdığı bir diğer konu ölçekle ilgilidir. Demokrasinin ilk ortaya çıktığı kent devletlerinde halkın (tüm halk değil, sadece mülk sahibi ve erkek olanlar) doğrudan katılımını, doğal olarak ölçeğin küçük olması mümkün kılmakta idi (Sağır,2004). Ulus devletlerde ise ölçek sorunu, doğrudan demokrasiye alternatif olarak geliştirilen temsili ya da dolaylı demokrasi uygulamaları ile

aşmıştır.² Fakat ulus devlet sürecinin aşındığı son yıllarda, yeni oluşumların demokrasiyi gerçekleştirmekte gittikçe zorlanacağı belirtilebilir. Avrupa Birliği gibi yeni oluşumların (içerisinde nüfusu milyonları bulan ulus devletlerdeki açılımları da barındırarak) demokrasiyi ve demokratik kurumları daha iyi ve işlevsel noktalara taşıyacağı kuşkuyla karşılanmaktadır. Çünkü Dahl'ın (1994) da belirttiği gibi; ölçek büyüdükçe, katılımın, hesap verilebilirliğin, yönetişimin mi, yoksa sistemin daha etkili çalışmasının mı tercih edileceği önemli bir ayırım noktası haline gelecektir.

TEMSİLİ DEMOKRASİLERDE OY VERME VE DİĞER MEKANİZMALARIN ORTAYA ÇIKARABİLECEĞİ PARADOKSAL OLGULAR

Demokratik yaşamda gerek siyasal eşitlik gerekse siyasal katılım aynı derecede önemlidir (Lijphart, 1997). Ulus devletlerin ölçeğinin büyük olması resmi ve meşru siyasal katılım aracı olarak ilk önce, birbirlerinden farklılaşmış görüşleri kendi içlerinde bir araya getirmeye çalışan siyasal partileri ön plana çıkarmıştır.

Siyasal partiler; katılımın oluşturulması, siyasal tercihlerin önce farklılaşmış parçalara ayrılıp sonra birleştirilmesi, daha sonra tekrar yönlendirilmesi noktalarında işlevselleşmişlerdir. Fakat modern demokrasinin partiler demokrasisi olması, siyasal katılımı sadece seçimlere indirgemek ve siyasal partilerin katılım sağlama görevlerini seçim zamanlarıyla sınırlı görmek anlamı taşımamalıdır. Katılımın değişik biçimleri üretilmeli ve yurttaşlar bu noktada bilinçlendirilmelidir (Sağır, 2005). Çünkü “*siyasal bilinç*” demokrasinin ve katılımın “*sine qua non*”³ parçasıdır.

Seçimlerdeki doğal ve yapay eşitsizlikler, seçimlerin sonucunu ve dolayısıyla demokrasiyi etkilediği için buna çözüm olarak önerilen uygulamalardan özellikle “*zorunlu oy kullanma*” değişik ülkelerin yasal mevzuatlarına girmiş; hem siyasal bilinçlenme ve katılım aracı olması, hem

² Dolaylı demokrasinin doğrudan demokrasiye alternatif olamayacağı, olursa eğer bunun alternatif değil, değişik bir uygulama olduğu veya benzer iddialar ortaya atılırsa (örneğin, kamusal alan ve özel alan ayırımına ilişkin olarak demokrasinin bireysel özgürlükleri kısıtlayıp kısıtlayamayacağı) buna karşın, vurgulanması gerekli en önemli nokta, demokrasinin saf ya da ideal haliyle uygulamaya çalışılmasının (değişik ölçeklerde veya koşullar altında başarısız olacağı gerekçesiyle) aslında, başka yönetim biçimlerine yol vermek demek olduğudur. Demokrasi “*all the best*” değildir ama “*the best of all the present*” dir. Dolayısıyla, demokrasinin her koşul altında ve her yerde saf biçimde uygulanmasını istemek demokrasiye verilebilecek en önemli zararlardan biri olsa gerektir.

³ Olmazsa olmaz anlamına gelen latince bir ifadedir.

seçim sonuçlarının daha eşitlikçi olmasının sağlanması⁴ bakımından önemsenmiştir. Yine de zorunlu oy vermenin gerek yanında gerekse karşısında görüş belirtenler bulunmaktadır (Lijphart, 1997).

Yanında görüş belirtenler, zorunlu oy verme politikalarının siyasal katılımı ve siyasal olana ilgiyi artıracığını, paranın siyasetteki ezici etkisini ve karşıt saldırıları azaltacağını belirtirlerken, karşıt olan görüşler zorunluluk politikasının, zaten siyasete ilgisi olmayan insanları sandıklara götürmeyi amaçladığı için bu bireylerin iyice siyasetten soğumasına neden olabileceğini veya Weimar Cumhuriyetinde olduğu gibi Nazi benzeri tehlikeli ve demokrasiye zararlı oluşumları ve odaklanmaları ön plana çıkarabileceğini belirtmektedir (Lijphart, 1997).

Seçmenlerin kendi istekleri ile demokrasiye zarar verebilecek oluşumları ortaya çıkarabilmesi durumuna literatürde “Platon’un Paradoksu” da denmektedir. Platon’a göre, halkın iradesi kendilerinin değil de, bir Tiran’ın onları yönetmesini isteyebilir. Tarihte sıkça karşılaşılan böyle örneklerde, halk, yönetme işlevini, demokratik yöntemler kullanmayan ve kullanmayacak olanlara devredebilir. 1989 Cezayir’deki İslami Selamet Cephesi örneğinde de olduğu gibi, anayasal koşulları dahi değiştirebilecek çoğunlukla iktidara gelebilecek siyasal oluşumlar ortaya çıkabilir ve bu durumun çözümü için demokrasi dışı yöntemlerin en belirginini olan askeri müdahaleyle karşı karşıya kalınabilir. Bu paradoksun özellikle siyasal yabancılaşma ve siyasal ilgisizliğin artışta olduğu dönemlerde ortaya çıkma tehlikesi görülmelidir (Türküne (Der.),2003:208).

EŞİT OLMAYAN KATILIM VE EŞİT OLMAYAN OY DAĞILIMLARI

Demokratik yaşamın çoğunluğun katılımı ile gerçekleştirilme amacı, aslında bir ideal olarak hala bulunmaktadır. Ancak, günümüzde birçok temsili demokratik uygulamalarda, hükümetlerin, gerek çoğunluğun katılımı, gerekse de adaletli oy dağılımları sonucu iş başına getirilmeleri garanti altına alınamamaktadır. Oluşturulacak yönetimlerin meşruiyet sorunlarından arınması, kuramsal olarak, aslında, -en azından- azımsanamayacak bir çoğunluk tarafından tercih edilmelerini gerektirir. Oysa, her ne kadar, liberal demokrasiler çoğunluğun oy vermesi ve kurulacak hükümetin oy verenlerin çoğunluğu tarafından tercih edilmesi üzerine kurgulanmışlarsa da, bunun böyle olamadığı (özellikle, bir önceki A.B.D. başkanlık seçimlerinde (Bush –

⁴ 3 Kasım 2002 yılında yapılan Türkiye seçimlerinde de benzer bir eleştiri özellikle muhalefet partileri ve AKP’ye muhalif insanlarca vurgulanmıştır. AKP’nin sadece seçime katılan seçmenlerin yaklaşık % 35 civarında oyunu almasına rağmen, gerek seçime katılmayan gerekse de muhalif oy verenleri (yaklaşık % 65) yönetiyor olması, demokrasinin meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Gore) örneğinde olduğu gibi) ortaya çıkmaktadır. Başkan seçilemeyen demokrat adayın, seçilenden daha çok oy (popüler) almasına ve gerek demokrat gerekse de cumhuriyetçi adayın oyların çoğunluğunu alamamasına rağmen, hükümet kurulmak durumunda kalınmıştır (Tullock, 2002). Bu durum, aslında, liberal demokrasinin küresel anlamda koruyucusu ve yayıcısı (!) (bu durum çalışmada incelenecek bir diğer paradoksu ortaya çıkarmaktadır) olan bir ülke olması noktasında önemlidir ve bu paradoks A.B.D. başkanlık seçimlerinde birçok defa tekrarlanmıştır. Nixon – Kennedy, Lincoln – Douglas başkanlık seçimlerinde de benzer durumlar olmuştur (Tullock, 1988).

Tullock'un aktardığına göre, Lincoln, yapılan başkanlık seçiminde seçmenlerin oylarının % 35'ini almıştı ve rakiplerinden olan Douglas ise, eğer, bu seçimde, Lincoln ile birebir karşılaşırdı, seçimi kazanacaktı. Woodrow Wilson'un başkan olarak seçildiği seçimde de aynı durum olmuştu; eğer Wilson'un rakiplerinden her hangi birisi yarışmamış olsa, seçimi Wilson kazanamayacaktı.

Benzer durumlar diğer temsili demokrasilerde de yaşanmaktadır. Türkiye'de 2002 seçimlerinde, AKP, seçime katılan oyların %34,3'ünü almasına rağmen, meclisteki sandalyelerin % 72,6'sını almıştır. CHP ise, seçime katılan oyların %19,4'ünü alırken, sandalyelerin ise, %35,6'sını alabilmiştir (Öniş ve Keyman, 2003:98). Seçim sisteminden ve Türkiye'nin çeşitli kaygılarından kaynaklanan benzer oransızlık ve eşitsizlik durumları bundan önceki genel seçimlerde de tekrarlanmıştı.

Dolayısıyla, temsili demokrasilerin ortaya çıkardığı, uygulamadaki bu paradoksal durumun anlaşılabilir, göreceli ve hatta belki, jeopolitik gerekçeleri destekleyen bir takım açıklamaları olabilir. Fakat kuramsal düzeyin uygulamaya yansıtılması anlamında sorunlar taşıdığı açıktır. Eğer, demokrasi halkın kendi kendini yönetmesi (doğrudan veya temsili olarak) ise, bu yönetim durumu, azınlığın çoğunluk üzerinde bir takım teknik veya faydacı nedenlerle üstünlük kurmasına ve bu durumu kurumlaştırmasına sebep olmamalıdır. Keyman ve Üstüner'in dediği gibi “*Global/ulusal/yerel etkileşim ekseninin liberal demokrasi üzerindeki... boyutu ise, vatandaş kategorisinin temsil sorunuyla paralel oluşmuş temsili demokrasinin krize girmesidir. Bir taraftan geleneksel parti anlayışlarının temsiliyet işlevlerini yerine getirememesi sorunu ve bu anlamda parlamento ile toplum arasında bir kopuşun gündeme gelmesi iken, diğer taraftan da topluluk anlayışıyla hareket eden partilerin ortaya çıkması ya da güçlenmesidir... Çoğulcu toplumun yeniden üretiminin global/ulusal/yerel etkileşim ekseninde olması, liberal demokrasinin de işleyiş mekanizmasını temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru itmektedir*” (1995: 39).

DEMOKRASİ YAYILIM PARADOKSU

Yayılim, demokrasilerle ilgili özellikle son yıllarda ortaya çıkmış olan bir sorunsaldır. Demokrasinin küresel anlamda diğer rejimlerle yer değiştirmesinin üç büyük örneğinin ilki, Amerikan Bağımsızlık Savaşı, ikincisi Fransız Devrimi ve üçüncüsü, Woodrow Wilson'un dünyayı demokrasi için uygun bir yer yapmak konusundaki çabaları sayılabilir ⁵(Rustow, 1990: 75) .

Huntington'a göre ise, küresel düzeyde demokratikleşme tarihsel olarak “*üç dalga*” halinde gelişmiştir (Huntington, 1995:31–33). Birinci uzun dalga, İngiltere, Fransa ve ABD'nin kendi içsel dinamikleriyle uzun bir süreçte halkın genel ve eşit oy hakkına kavuşmaları ve temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye bağlanmasıyla sonuçlanan dönemini (1828–1926) kapsamaktadır. Bu dönemde yirmi dokuz civarında demokratik yönetim ortaya çıkmıştır. Bu dönemi izleyen ters bir dalgada, birinci küresel dalğanın ortaya çıkardığı demokratik yönetim sayısı on ikiye düşmüştür. İkinci Dünya savaşının demokrasiyi savunanlar tarafından kazanılması demokratikleşmeye yeni bir ivme kazandırmıştır. 1943–1962 dönemini kapsayan bu ikinci dalga sürecinde Japonya, Batı Almanya, Hindistan ve İsrail gibi ülkelerin (toplam otuz altı ülke) demokrasiye geçiş yaptıkları görülmektedir (Huntington, 1995:31).

Üçüncü dalga küreselleşme hareketi, ise 1970'lerin ortasında Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın demokrasiye geçişiyle başlamış (Huntington bu dalğanın Katolik bir dalga olduğunu belirtmektedir) ve 1980'lerin sonunda Doğu Bloku'nun çökmesiyle doruğa ulaşmıştır. Bu dalga içerisinde altı G.Amerika ve üç Orta Amerika ülkesi, Meksika, Şili ve bazı eski Doğu Bloku ülkeleri bulunmaktadır (Huntington, 1995:32). Bu sürecin 1991'de tamamlandığı iddia edilse de, aslında demokratikleşme olgusu, gerek demokratik ülkelerin kendi içlerinde gerekse de küresel olarak farklı bölgelerde halen devam etmekte olan ve ileride devam edebilecek bir süreç olarak gözükmektedir.

Dahl ise, demokrasinin üç önemli aşama geçirdiğini belirtmektedir. Birinci aşamayı, eski Yunan kent devletleri temsil etmektedir. İkinci aşamayı ise, ulus–devlet modeli oluştururken, üçüncü ve son dönüşümü ulus aşırı (devlet benzeri) oluşum temsil etmektedir (Dahl, 1994: 25 – 26).

Demokrasinin popüler hale gelmesi, toplumsal ve ekonomik değişmeler bağlamında şu nedenlere bağlanmaktadır: “*Öncelikle demokrasi, ekonomik sistemdeki rekabetçi kapitalizm ile el ele gitme eğilimindedir ve kapitalizm, kendisinin*

⁵ Osmanlı Devleti'nden Modern Türkiye Cumhuriyetine geçiş, bu açılımla sağlanırken, Türkiye'nin demokrasi yaşamı ise istikrarsız gidiş – gelişlerle doludur. En son açılımla AB yolunda ve desteğinde olduğunu belirtmek gerekir.

bir servet yaratma mekanizması olarak komünizmden daha üstün olduğunu göstermektedir. İkinci olarak, toplumsal etkinlik daha fazla küreselleştikçe ve insanlar kendi gündelik yaşantılarının çok uzak yerlerde olup bitenler tarafından etkileniyor olduğunu gördükçe, kendilerinin nasıl yönetildiklerine ilişkin daha çok bilgi edinmek ve daha fazla demokrasi için taleplerini arttırmaktadırlar. Üçüncü neden, medyanın, özellikle televizyonun etkisidir. Özellikle uydu ve kablolu televizyon yayınları sayesinde hükümetler vatandaşların izledikleri programlar üzerindeki denetimlerini sürdürmemektedirler.” (Giddens, 2000: 364 – 365).

Televizyon yanında ayrıca, özelde, internet örneğinde olduğu gibi, genelde, bilişim teknolojileri yardımıyla ile istenen her türlü bilgiye ulaşılabilmesi olasıdır. Totaliter veya otoriter yönetimler, her ne kadar interneti veya diğer iletişim teknolojilerini kısmen veya tamamen sansür etmeye çalışsalar da, başta internet olmak üzere bilişim ve iletişim teknolojileri özgürlükler ortamı sağlama bağlamında etkinliklerini gittikçe arttırmaktadır. Öyle ki, dünya ekonomisi üzerinde geniş etkileri olan Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslar arası kurumların gelişmiş ülkeler lehine olan uygulamalarına, dolayısıyla küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı, alternatif politika üretilmesini isteyen dünyanın her yanındaki anti – küreselleşme taraftarlarının, belirli bir ideolojiyi güden herhangi bir ülkenin doğrudan desteği olmaksızın, küreselleşmenin diğer bir aygıtı olan internet vasıtasıyla örgütlenmeleri önem taşımaktadır. Bu bağlamda internet, küresel demokrasinin de bir alt yapısını oluşturmaktadır (Bayhan, 2002: 1–13).

Bütün bu kuramsal açıklamaların yanında, uygulamada, başta A.B.D. olmak üzere, diğer batı demokrasileri tarafından küresel olarak demokrasi transferi ya da demokrasi ihracı hız kazanmaktadır⁶. 1995 yılında, Dayton Barış Anlaşması ile Bosna’da, daha sonra Afganistan ve Irak’ta gerçekleştirilmeye çalışılanlar, temsili demokrasi açısından tam bir paradoksal özellik sunmaktadır. Bu paradoksal sorunların yanında, uygulamada ortaya çıkan birçok diğer sorun da, demokrasi transferiyle birlikte içsel ve dışsal sorunların aktarım süreci olarak görülebilir. Zaten, orijininde sorunlar taşıyan uygulamaların ihraçlarında da birtakım sorunlar taşınmasını yadırgamamak gerekir.

Sartori’ye göre, Amerikan siyasal sistemi pazarlıklarla işleyebilmekte, bu da gerçek uzlaşmalar biçiminde olamamaktadır. Sonuç olarak bu siyasal süreç “*hastalıklı bir mozaik*” ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, Amerikan

⁶ Bu demokrasi ihraç etme veya demokrasilere istikrar kazandırma sürecinde, A.B.D.’nin uygulamaları ile karşılaştırıldığında, AB’nin uygulamalarının daha sağlıklı bir zemin ve süreç içerisinde işlediği iddia edilebilir. Belki de, göreceli olan bu sağlıklı işleme süreci, temelde, bu demokrasi transfer işlemlerinin ne kadar emperyalist amaç taşıyıp taşınamaması ile ilişkili olabilir. Bu açıdan, AB politikalarının göreceli olarak daha paylaşımcı olduğu savlanabilir.

siyasal sistemi anayasa sayesinde değil, Amerikalıların sistemi işletmeye kararlı oldukları için işleyebilmektedir (İncioğlu, 1999:31)

Dayton Barış Anlaşması ile Bosna’da oluşturulan demokrasi, halkın görüşlerini yansıtmaması beklenen hükümetin görüşlerinin uygulamaya en az seviyede yansımaya neden olacak bir ortama dönüşmüştür. Atanan ve kendilerine yetki verilen o kadar çok uluslar arası temsilci vardır ki, seçilmiş olan hükümetin görüşleri çok da önemli olamamaktadır (Chandler, 2001). Kuramsal olarak, temsili demokrasi dahi birçok eleştiri alırken, ortaya çıkan bu “*temsili demokrasi uygulamaları*” ise, daha da sorunlu olmaktadır.

Bunun yanında, temsili demokrasinin temsil etme mekanizmalarına ilişkin olarak Demir ve Kutlar’ın (2003:3 – 4) Sartori’den (1996:179 – 266) aktardıklarına göre; bir ülkede, siyasetin kızışarak şiddet, yıldırma, hoşgörüsüzlük ve ideolojik ayırım aracı haline gelmesinin ve bu şekiller altında yargı organlarına, orduya, bürokrasiye ve eğitim – öğretim kurumlarına girmesinin çok kötü olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Onlara göre, Türkiye’de zaman zaman hükümetlerin biçimlenmesinde siyaset dışı müdahalelerin etkisi artmıştır. Bu durum da halkın temsilcisi olması gereken hükümetleri halktan uzaklaştırmış, halkın talep ve dilekleri yeterince dikkate alınmamıştır. Bu durum, devlet ve halkın gelişmeye dönük paralel yönelişinden doğabilecek sinerjiyi önlemiş ve uzun süreli yüksek bir gelişme sağlayamamıştır (Demir ve Kutlar, 2003:3 – 4). Buradan hareketle, yaygın anlamıyla temsili demokrasi olarak bilinen demokratik sistemlerin ve bu sistem içerisindeki uygulamaların, ortaya çıkış mantıklarına ters uygulamalar içerisine girebildiklerini gözlemlemek olasıdır denilebilir. Bosna gibi demokrasi transfer edilen ülkelerde gerçekleştirilmek istenen demokratik yaşamla ilgili olarak (gerek uluslar arası politika danışmanları gerekse demokrasi ihraç eden ülkeler tarafından) görmezden gelinen önemli bir gerçek “*böyle bölgelerdeki insanlara kendi çözümlerini geliştirmek için gerekli olan daha fazla otonomi sağlama*”nın önemidir ki; aslında, bu önerme demokrasi ile daha fazla uyum halindedir (Chandler, 2001: 114–119).

Benzer bir yapı, Türk demokrasisi için de açıklayıcı olabilir çünkü demokrasinin bir ülkede nasıl oluştuğu/oluşturulduğu veya ortaya çıktığı ile demokrasinin yaşanma biçimleri arasında önemli ilişki vardır. Eğer demokrasinin oluşturulma çabaları, Bosna, Afganistan, Irak ve diğer yerlerde olduğu gibi, halkın isteği doğrultusunda değil de, dış müdahalelerle olmuşsa/oluşturulmuşsa, demokratik yaşamın önemli araçlarından biri olan seçimlerde, aşırı milliyetçi partilerin ezici oy almaları normal karşılanmalıdır. Çünkü halk bir anlamda, aşırı milliyetçi partilere oy vererek (Chandler, 2001: s.114) uluslar arası topluma ve diğer demokratik ülkelere, demokrasinin en azından bir “*kendi kendini yönetme*” hakkı sağlaması gerektiği mesajını göndermektedir. Ayrıca, Türkiye örneğinde olduğu gibi, demokrasi, toplumsal anlamda alttan yukarıya doğru bir talep şeklinde değil de,

çağdaşlaşmanın gereği (Heper, 2003; 160) olarak, üstten alta doğru bir yaptırım şeklinde oluşursa, gerek yönetsel açıdan gerekse de toplumsal düzlemlerde çözülemeyen sorunların ortaya çıkmasını anlayışla karşılamak gerekmektedir. Kendi içinde yapısal paradokslar taşıyan demokrasilerin, çözüm değil, sorun kaynağı olduğu/olacağı bilinmelidir.

DEMOKRASIYE GÜVEN YAYGINKEN, DEMOKRATİK KURUMLARA GÜVEN NEDEN AZALMAKTADIR?

Demokrasi ve demokratik yaşamın temsili demokrasi bağlamında yaşanıyor olmasının ortaya çıkardığı önemli sorunlardan birisinin de seçilmiş olan temsilcilere ve temsili kurumlara olan güvenin gittikçe azalmakta olmasıdır. Paradoksal bir biçimde, demokrasiye olan güven ise artmaktadır. Marlino'dan (1998) aktarıldığı üzere, dört Güney Avrupa demokrasisine ilişkin bir çalışmada, demokrasinin çalışma biçimleri ile memnuniyet arasında düşük seviyeli bir ilişki bulunurken, diğer rejimlere kıyasla demokrasi ve memnuniyet arasında yüksek bir ilişki bulunmuştur (Dahl, 2000:35).

Bir diğer çalışmada ise, Hans-Dieter Klingemann, demokrasinin bir gelenek olduğu eski ve köklü ülkelerle demokratik uygulamaların yeni olduğu ülkelerde insanların, ideal form olarak demokrasiye çok yüksek oranlarda destek verirken, çok az sayıda insanın hükümetlerinden memnun olduklarını belirtmektedir (Pippa, 1999:46 – 49; akt. Dahl, 2000:35)

Kongar'ın belirttiğine göre, Türk siyasal yaşamında siyasal parti ve politikacılarına da genel bir güvensizlik vardır. Ona göre, parti ve politikacılar bu güvensizliği haklı çıkarmak için ellerinden geleni yapmışlardır (Kongar, 1995:204). Türk siyasal yaşamında iktidarı amaçlayan parti ve programlar, iktidarı elde ettikleri zaman halkın temsilcisi olma zorunluluğundan hareketle değil de, tekrar iktidarı elde etmeye yönelik politikalar üretmişlerdir. Özellikle, askeri müdahaleler öncesinde, siyasal aktörlerin bencil ve dar görüşlü davranışları ve kendi bireysel veya grupsal çıkarlarını bir kenara bırakarak, diğer siyasal partilerle siyasal yaşamın devamı noktasında işbirliğine gitmemeleri önemlidir. Özellikle, 1980 müdahalesinden önce Meclis'in Cumhurbaşkanı dahi seçebilecek bir siyasal irade gösterememesi özellikle dikkat çekicidir.

Demokratik kurumlara yönelik güven erimesi, benzer güven erimesini demokrasinin kendisi için getirmemektedir (Dahl, 2000: s.35–40). Bu noktada Dahl, bu paradoksu açıklamak için verilecek cevapların dağınık olduğunu belirterek, şu tespitleri yapmaktadır:

“Demokrasi, denildiği zaman hem ideal anlamda demokrasi hem de uygulamada olan form kastedilmektedir. Dolayısıyla, insanların gösterdikleri yüksek oranlardaki destek bir ideal form olarak demokrasiye giderken, belirttikleri memnuniyetsizlikleri

ise, uygulamadaki demokrasi biçimlerine ve onun ortaya çıkardığı kurumlara, eksikliklerine ve ideal formdan sapmasına gitmektedir” (Dahl, 2000: 37).

3 Kasım 2002 seçimleri sonucu, seçimi kazanamayan partiler arasında bulunan bazı parti genel başkanlarının istifa edeceklerini dolaylı ya da doğrudan ifade etmelerinin, aslında, Türk demokrasisinin içinde bulunduğu güven sorununu azaltacağı iddia edilebilir. Bu partilerin –ya da genelde tüm siyasal partilerimizin–demokratik olmalarını engelleyen önemli bir içsel faktör, parti içi demokrasidir. Bu istifalar, parti içi demokrasinin artabileceğinin sinyalleri olarak alınmaya uygundur (Heper,2003:160). Siyasal literatüre, aslında Weber tarafından kazandırılan fakat A. R. Michels tarafından daha da geliştirilen, “*Oligarşinin Tunç Yasası*” kuramı, siyasal alandaki en önemli örgütsel aktörler olan siyasal partilerin kendi parti içi demokrasilerini gerçekleştiremeden, toplumsal demokrasiyi geliştirebilmeleri ve toplumsal anlamda demokratik kurumlara karşı geliştirilen güvensizlik olgusunu ortadan kaldıracaklarının beklenemeyeceğini ortaya koymaktadır (Voss & Sherman, 2000).

Michels'e göre herhangi bir partinin, önerilerinde ve iktidara geldiğinde yapacakları konusunda inandırıcı olabilmesi için, demokrasinin gereklerini ve uygulamayı düşündüklerini önce kendi parti içi yaşamlarında gerçekleştirmelidirler. Gerek siyasal partiler gerekse toplumlar temel olarak örgütsel yapılardır. Dolayısıyla, herhangi bir siyasal partinin, kendi yönetim sistemi içerisinde uygulayamadığı ilkeleri, tüm ülke, devlet ve toplum yönetiminde uygulamaya çalışması inandırıcı olmayacaktır. Dolayısıyla, demokratik kurumlara olan güven bunalımının bir nedeni olarak ‘*örgüt içi demokrasi eksikliği*’ gösterilebilir.

SİSTEMİN ETKİLİLİĞİ KARŞISINDA DEMOKRATİK KATILIM PARADOKSU

Demokrasilerin, özellikle de ulus–devlet düzeyinde uygulanmakta olan demokrasilerin, modern sonrası dönemde ortaya çıkan birçok gelişmeyi içselleştirebilmek için bir takım açılımlar yapmasına karşın ortaya çıkmış bulunan birçok öğeyi içine alamadığı belirtilmiştir (Üstüner ve Keyman, 1995: 33–34). Özellikle, son zamanlarda ortaya çıkan ve etkilerini çok geniş bir spektrumda hissettiren küreselleşme olgusu ve ortaya çıkardığı mikro ve makro etkileri, ulus-devletlerin yerlerini daha küçük ve daha büyük oluşumlara bırakması eğilimi ve tartışmaları noktasında anlamlıdır. Uluslar üstü bir yapılanma olan Avrupa Birliği’ndeki son gelişmeler gittikçe ulus–devlet yapılanmasının terk edilmeye başlanması yönünde olmaktadır. 1992 Maastricht Anlaşması ile birlikte artık Avrupa Topluluğu değil de, Avrupa Birliği adını alan oluşum, özellikle temsili demokrasileri daha sorunsuz

işleten kuzey ülkeleri ve diğer Avrupa ülkeleri için yeni bir tercih yapma durumunu ortaya çıkarmıştır: Sistemin daha etkin çalışması mı, yoksa demokratik katılımın daha da artırılması mı? (Dahl, 1994: 23–24).

Bu tercih, özellikle kuzey ülkeleri için daha geçerlidir. Çünkü bu ülkelerde gerek demokratik katılım gerekse demokratik kurumlara olan güven diğerlerine göre daha fazladır. Dolayısıyla, bu ülkelerin gerek vatandaşları gerekse de hükümetleri temel olarak ölçek ekonomilerinden yararlanmak demek olan AB içerisinde kendi gereksinimlerinin daha etkili ve etkin karşılanması beklentileri yanında, daha az katılımı mı, yoksa daha az etkili bir temsili demokrasi ve bunun yanında yerel ve ulusal düzlemlerde daha fazla katılımı mı tercih edecekleri duruma ve zamana göre değişebilecektir. Bu değişim ve dönüşümün ne yönde olacağı, kuşkusuz AB'yi ve AB demokrasisini doğrudan etkileyecektir.

Ayrıca, Katz'ın belirttiği gibi (akt.Açıkmeşe, 2003:23), Avrupa Birliği yapılanması 21. yüzyılda Avrupa demokrasisi için hem en büyük umutlardan birisini hem de en büyük tehditlerden birisini oluşturmaktadır Avrupa Birliği'ne üyelikleri noktasında, bir zamanların iki kutuplu dünyasının sosyalist kesiminde bulunan Doğu Avrupa ülkeleri için demokrasiye geçiş ve demokratik istikrarlarının sağlanması; Avrupa demokrasisinin olumlu bir yönünü temsil ederken; bütünleşme sürecinin yapısına ve işleyişine ilişkin sosyo-kültürel faktörlerin etkililiği noktasında ilgili bütünleşme sürecinin demokratik temellerinin sorgulanması süreci, Avrupa temsili demokrasisi için bir "tehdit" kaynağı olabilecektir (Açıkmeşe, 2003:23–24).

Höreth'e göre, 1990 öncesinde, Topluluğun yetki alanlarının sınırlı olması, bütünleşme sürecinin meşruiyeti ve demokratik temelleri bakımından herhangi bir tartışmaya yol açmamıştır (akt.Açıkmeşe, 2003: 24). Yine Açıkmeşe'nin (2003:24) belirttiğine göre, demokrasi; bütünleşme süreci bağlamında en önemli olgular arasında değerlendirilen Topluluk yetkilerindeki artış ve derinleşme eğilimine kadar, bir sorun alanı olarak Avrupa gündeminde yer almamıştır. Avrupa Tek Senedi ve Maastricht Antlaşması ile birlikte başlayan, ulus – devletlerin egemenlik yetkilerini tek başlarına kullandıkları bazı politika araçlarının Avrupalılaştırılması süreci; bütünleşme olgusunun demokratik karakterinin sorgulanmasını gündeme taşımıştır (Açıkmeşe,2003:24). Bilindiği üzere; para basma işlevi, aslında, devlet ya da egemen güç olmanın bilinen en eski uygulamalarından birisidir.

Buradan hareketle, 90'lı yıllar öncesinde öncelikli bir sorun alanı olarak görülmeyen demokrasi sorunsalı, bütünleşme sürecinin temel dinamiklerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, "demokrasi açığı" ya da "demokratik meşruiyet sorunu" olarak değerlendirilebilecek bir sorunsal alan, Avrupa bütünleşmesine yönelik olarak ortaya çıkan bilimsel çalışmalarda önemli bir yer kazanmış; dolayısıyla, çeşitli akademik, hukuksal ve siyasal platformlarda yoğun bir biçimde tartışmaya açılmıştır (Açıkmeşe, 2003: 24).

ÇATIŞMA KARŞISINDA UZLAŞMA PARADOKSU

Diamond'a göre demokrasinin en gerilimli noktasını çatışma ve uzlaşma arasındaki alan oluşturmaktadır (Diamond, 1995:136). Demokratik sistemlerde değişik grup ve farklılaşmış görüşleri temsil eden siyasal yapılanmaların olması ve bu farklı çıkar ve isteklerin siyasal alanda mücadele etmeleri doğaldır. Yalnız bu gerilimli ortamın temel ilkeleri üzerinde bir uzlaşmanın da ortaya çıkması zorunluluğu sistemin devam edebilmesi açısından gereklidir (Şimşek, 2002:31-32). Dahl'a göre, demokratik yaşamın devam edebilmesi ve yeni siyasal mücadelelerin gerçekleşebilmesi noktasında muhalefete ve aykırılığa hoşgörülü olma, diğer siyasal aktörlere güvenme, diğer görüşlerle işbirliğine ve ödün verebilmeye hazır olma, yumuşaklık ve ılımlı olma gerçekten çok önemlidir. İlimli olma ve uzlaşabilme noktasındaki sağlıklı ve istikrarlı alışkanlıkların anlaşmazlık ve uzlaşma arasında olması gereken dengeyi açığa çıkardığı bilinmektedir (akt.Diamond, 1995:136).

Demokrasinin doğası gereği, demokratik siyasal sistemlerde her şey, sorgulanmaya ve eleştiriye açık olmalıdır. Dolayısıyla, muhalefet, demokratik bir sistemin tamamlayıcı bir parçasıdır. Fakat muhalefetin ve farklı görüşlerin de, sistemin geleceğinin sağlanması bağlamında bir sınırının olması gerekir. Aksi takdirde, bu anlaşmazlığın en uç noktasını üzerinde fikir birliğine varılan hiçbir kuralın kalmaması ve sistemin tamamen dağılması oluşturabilir (Şimşek, 2002: 31-32).

TEMSİL EDİLEBİLİRLİK KARŞISINDA YÖNETİLEBİLİRLİK PARADOKSU

Demokratik sistemlerde, farklı ilgi ve çıkarlara sahip olan grup ve akımların, kurumlarda ve yönetimlerde temsil edilebilmeleri gerekir. Ancak, bu temsil edicilik, belli bir iktidarın ortaya çıkabilmesi zorunluluğu bağlamında ele alınmak durumundadır. İktidar olmak için uğraşan siyasal partiler, bazen denk veya iktidarı oluşturamayacak oranlarda oy alabilirler ve hiçbirinin tek başına iktidar olması mümkün olmayabilir. Bu nedenle, belli bir iktidar toplanmasının (*yönetilebilirlik*) sağlanması amacıyla, birçok ülkede nispi temsil sistemi; barajlar ve çift turlu seçim uygulamalarıyla ılımlı hale getirilerek, sistemin, iktidarsız kalmaması için. çoğunlukçu sisteme doğru yaklaştırılır (Şimşek, 2002:32) . Yoksa “*Yönetemeyen Demokrasi*” adı verilen bir durum ortaya çıkabilir. Bu, toplumda yer bulan bütün çıkar ve görüş farklılıklarının adil biçimde yönetime yansıtılmasını isteme sonucunda, istikrarsız ve karar alamayan ve alınan kararların gerçekleştirilemediği bir yönetimin ortaya çıkmasını kolaylaştırır (Türküne (Der.), 2003:209).

Türkiye özelinde bu paradoksa bir örnek olarak; farklı görüş ve düşüncelerin siyasal alana kurlsız ve ilkesiz biçimde yansıtılması ve bunun sonucunda temsil edilebilirliğin belki sağlanabildiği (şiddet yardımıyla da

olsa) fakat yönetilebilirliğin sağlanamadığı durumlar ve dönemler gösterilebilir. Yönetilebilirliğin veya istikrarın sağlanamaması durumu, Türk demokrasisinin geriye gidişlerine neden olmaktadır.

Kongar, siyasal yaşamımızın değişik dönemlerinde yaşanan şiddet olgusunun arkasında yatan genel ve özel nedenleri sıralarken, düşünsel dogmatizm, farklı ve karşıt fikirlere paranoyakça yaklaşım, demokrasinin gerek iktidarlarca gerekse muhalefetçe yozlaştırılmasını önemle belirtmektedir (Kongar,1999:201 – 203).

RIZA KARŞISINDA ETKİNLİK PARADOKSU

Demokratik sistemlerin önemli bir paradoksu da, yöneticilerin halkın rızasını almaları ya da etkin bir biçimde çalışmalarını arasında çıkmaktadır. Demokratik sistemlerde iktidara gelenler halkın çoğunluğu tarafından seçilmiş olabilir veya meşru sayılabilir. Fakat bu hükümet etkin çalışmayarak sorunları çözemeyebilir de (Şimşek, 2002:32). Bunun yanında halkın çoğunluğu tarafından seçilmemiş/istenmemiş ve meşru sayılmayan fakat çok etkin çalışarak iç ve dış sorunları çözebilen bir hükümet de oluşabilir. İşte bu noktada temsili demokrasinin iki zorunlu ögesi arasında bir gerilim doğmaktadır. Halkın onayını almak mı, yoksa sorunlarını çözmek mi daha kabul edilebilir sayılacaktır?

Demokrasilerde yöneticiler, halkın görüşlerini yansıtabilmek için onların onayını almak durumundadır. Halk tarafından başlangıçta meşru bulunsa bile bir hükümetin meşruluğunu koruyabilmesi, bir bakıma halk tarafından acil ve önemli görülen sorunları çözebilmesine bağlıdır (Şimşek, 2002:32). Diamond, bu kavramlar arasında birbirini tamamlayan bir bağ kurmaktadır (Diamond, 1995:129):

“Demokrasi rızayı gerektirmektedir. Rıza da meşruluğu gerektirmektedir. Fakat etkinlik rızaya kurban edilebilir. Seçimle gelen liderler, ne kadar gerekli ve akıllıca da olsa, çoğu kez halkın istemediği ve beğenmediği politikaları izlemeye isteksizdirler.”

Demokrasilerin iç çelişkileri ve sorunları giderilse bile, yine de yerleşebilmesi ve istikrarlı olabilmeleri için bir takım özellikler gerekmektedir. Ancak, demokrasinin devam edebilmesi noktasında bu özellikler tek başına yeterli de olmayabilir. Fransa, İtalya ve Almanya gibi Kıta Avrupası ülkelerinde bireylerin ortalama eğitim düzeyleri çok yüksek olabildiği halde; bu ülkelerin demokrasileri, önemli sıkıntılar ve kesintiler yaşamıştır. Benzer bir şekilde, Asya'nın gelişmiş ülkelerinden en önemlileri arasında bulunan Güney Kore, yakın zamanlara kadar önemli sayılabilecek bir ekonomik gelişme yakaladığı halde; yeterince güçlü ve istikrarlı bir demokrasi kuramamıştır (Şimşek, 2002:33). Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinin (tepeden inmece anlayış, merkezîyetçi gelenek, liderlere aşırı

itaat vb.) zorunlu bir sonucu olarak görülebilirse de, Türk demokrasisi de temel koşullara sahip bulunmasına karşın zaman zaman demokratik yaşamda kesintiler yaşanmıştır.

Kışlalı'ya göre, demokrasinin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için, siyasal kültürle siyasal yapının uyumlu olması gerekir. Değer sistemlerine bağlı olarak siyasal davranışların bireysel temelleri her kültürde farklılaşmış görünümde sergilenmektedir. Bu alanda en temel çalışmaların başında, Almond ve Verba'nın beş ayrı toplumda gerçekleştirdikleri siyasal kültür araştırmasının geldiği söylenebilir. *The Civic Culture* (1965) isimli çalışmalarında, Gabriel Almond ve Sidney Verba, A.B.D., İngiltere, Almanya, İtalya ve Meksika'da toplumların değer sistemleriyle bireylerin siyasal davranışları arasındaki ilişkileri irdemişlerdir (Özer, 1996:84). Çalışmada, ABD ve İngiltere'de, siyasal kültürle siyasal yapının uyumlu olduğu halde; Almanya, İtalya ve Meksika'da bunların birbiriyle uyumsuz oldukları sonucu elde edilmiştir (Kışlalı, 1996:118–123, akt. Şimşek, 2002:33).

SAĞDUYUSAL ARAÇ VEYA AMAÇ OLMA PARADOKSU

Şimşek'e göre (2002:34), demokrasinin dünyada son dönemler itibariyle hızlı kabul görmesi, demokrasi ve demokratik kurumların siyasal, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda karşılaşılan sorunlara çözüm olabileceği yanılsamasını da beraberinde getirmiştir. Ona göre, demokrasi, her kültür ve coğrafyada gerçekleştirilmesi zor olduğu kadar; oluşan beklentilerin istenilen düzeyde karşılanmasını da tek başına çözemeyen bir siyasal rejimdir. Demokrasilerde üretilen çareler, meşru olabilmesine karşın tatmin edici olamayabilir. Son zamanlardaki küresel demokrasi akımı (*modası*); insanların, demokrasi sayesinde, toplumların tüm siyasal, sosyal, ekonomik, yönetsel ve kültürel sorunlarını çözebileceğini beklemelerine elverişli bir ortam oluşturmamalıdır. Tüm bu beklentilere karşın; demokrasinin, ekonomik sorunları (veya diğer sorun alanlarını) diğer yönetsel rejimlerden daha iyi çözeceğine ilişkin bilimsel veri yoktur (Şimşek, 2002: 34).

Demokrasilerin, diğer yönetim biçimlerine göre daha açık toplumların oluşmasını sağladığı bilinen bir gerçektir; ancak, daha şeffaf ekonomilere yol açmak durumunda olmadığı bilinmelidir (Schmitter, 1991, akt.Şimşek, 2002:34).

O zaman istenildiği kadar mükemmel olmadığı/olamayacağı halde, bir siyasal yöneti(şi)m modeli olarak demokrasinin bu kadar yüceltilmesinin nedenini Şimşek, demokrasilerin açık, şeffaf, hesap verebilir toplumları öngörmesine bağlamaktadır (Şimşek, 2002:35). Kışlalı'nın da demokrasinin ortaya çıkmasının zorunlu koşulları arasında saydığı üzere (Kışlalı, 1987:396) demokrasilerde, yeni gruplar, yeni sınıflar, yeni kimlikler siyasal topluma

eklemlenebilmekte ve karar alma (ve uygulama) süreçlerine katılabilmektedir (Şimşek, 2002:35).

KİMLİK PARADOKSU

Küreselleşme sürecinin temsili demokrasilerde zaten sorunlu olan temsiliyet sorununu farklı kimlikler (mikro ve makro bağlamda) açısından daha da derinleştirdiği iddia edilebilir. Demokrasinin ulus–devletlerde yerleşik olan biçimi, ulus–devletler içerisinde bulunan ve kendilerini farklı ve değişik biçimlerde kimliklendiren grup ve görüşlerin temsil edebilmelerini gerekli saymamakta, farklılıklara eşit mesafede bir devlet tasarımından hareket etmektedir. Buna karşın liberal demokrasinin, küreselleşmenin ortaya çıkardığı makro ve mikro kimliklerin temsil sorununu, henüz tam anlamıyla yaşama geçirebildiği yetkin bir örneğin olmadığı da söylenebilir.

Üstüner ve Keyman, son yıllarda, liberal demokrasinin kurucu niteliklerinin ve işleyiş mekanizmalarının anlamlılığı ve tutarlılığının, feminist, çevreci, insan haklarını savunan, ırk ve kültür eksenli kimlik politikaları gibi yeni sosyal söylemler içeren hareketler bağlamında sorgulandığını belirtmektedir (1995: 34).

Temsili demokrasinin, kuramsal anlamda, halkın egemenliğinin yasalara uyma ile kendiliğinden sınırlandırılabilmesini ve egemenliğin belirli dönemler için seçilmiş olanlara aktarılmasını içermekle birlikte, bir bütün olarak demokrasi, güçler ayrılığının garanti altına alınmasını sağlamaya, bireysel hak ve özgürlüklerin yönetim karşısında güvence altına alınmasını sağlamaya ve özel yaşamın korunmasına çalışmaktadır. Bu bağlamda, demokrasi, fikirlerin ve çıkarların çeşitli olabileceğini bir ön kabul olarak temel almaktadır. Dolayısıyla, demokrasinin, azınlıkların ve muhaliflerin varolma ve kendilerini anlatma hakkını da kapsamaması ve egemen anlayışa aykırı sayılabilecek düşüncelerin (şiddet içermemesi koşuluyla) kendilerini ifade etmelerini kapsayacak biçimde genişletilmesi üzerinde düşünmek gerekir (Bayhan, 2002: 1–13). Bu genişlemede, şiddet içermemek yanında, demokrasinin temel iki dayanağı olan eşitlik ve özgürlükten ödün vermemeyi anlamak gerekir. Kuşku yok ki, cinsler arası eşitlik de buna en baştan dahil edilmelidir.

DEMOKRASİ VE ULUS DEVLET PARADOKSU

Demokrasinin yaklaşık iki bin yıllık bir tarihinin olduğu günümüzde bile eski kent devleti demokrasisine, özellikle, doğrudan demokrasiye ilişkin atıflara rastlamak mümkündür (Dahl, 1995: 25). Demokrasi, aslında, kuramsal ve uygulamalı anlamında tarihsel olarak eski Yunan kent devletlerinde ortaya çıksa da, yaygın ve küresel kullanımına modern ulus – devletlerde kavuşmuştur. Demokrasi uygulamalarının ve kavramsal atıfların

modern ulus – devletlerle daha çok özdeşleştiğini belirtmek gerekir. Ancak, özellikle, küreselleşme hareketlerinin gerek toplumsal, ekonomik ve gerekse siyasal anlamda işlerlik kazanmasıyla, artık modern ulus-devlet yapılanmasının krize girdiği ve ulus–aşırı veya uluslar–üstü devlet benzeri yapılanmaların ortaya çıktığı konusunda yaygın görüşler olduğu belirtilmelidir (Üstüner ve Keyman, a.g.m.:34; Dahl, a.g.m.:25 – 27; Açıkmeşe, a.g.m.:25 – 28; Bağce,1999:3 – 14).

Dolayısıyla, demokrasi, önce kent devletlerinden ulus–devlete doğru bir değişim ve dönüşüm çizgisi izlerken, son zamanlarda da ulus–devletten, ulus–üstü devlet benzeri modele doğru bir dönüşüm içerisine girmiştir. İlk dönüşüm düzeyinin ortaya çıkardığı sorunlar, paradokslar ve sorunsal alanlar tamamen ortadan kaldırılamamışken, demokrasinin gelişiminin yeni bir düzleme doğru evrilmesinin ortaya çıkaracağı temsiliyet, uygulama ve sorun çözme vb. alanlarda ortaya çıkabilecek olası sorunların nasıl çözümlenebileceği kuramsal ve pratik açılardan tamamen tartışmaya açıktır.

ŞEFFAFLIK, HESAP VERİLEBİLİRLİK VE KATILIMCILIK PARADOKSU

Günümüz demokrasilerinin (demokratik devlet yapılanmalarının ve olası yeni devlet yapılanmalarının) önlerindeki en önemli konulardan biri de şeffaflık, hesap verilebilirlik ve katılımçılık olguları ile ilgilidir.

Temsili veya liberal demokrasilerde halkın daha çok katılımının sağlanabileceği araçların geliştirilmeye çalışılması, bilişim ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak aşılmaya çalışılmaktadır.

Temsili demokrasilerde, hükümetlerin şeffaf ve sorumlu olması beklenir. Bu sorumluluğun bir ayağını yasal sorumluluk oluştururken, diğer ayağını ise, siyasal sorumluluk oluşturur (Kozan, 2002, 24). Siyasal sorumluluk, hükümetin politika ve uygulamalarını, temsili sistemlerin zorunlu bir gereği olarak, öncelikle parlamento düzleminde, daha sonra ise kamuoyu önünde haklı çıkarabilmesinde yatmaktadır (Beetham ve Boyle, 1998:34, akt. Kozan, 2002:26).

İktidarların ortaya çıkmasında en önemli etken, siyasal yapıların, siyasal başarıları gerçekleştirebilme potansiyelleri ve bu sorumluluğu taşıyabilme yetenekleridir. Yönetimlerin yaptığı eylemlerin yönetilenler tarafından bilinmesi ve anayasanın çerçevesini çizdiği ve temel olarak yasal metinler tarafından belirlenen mevzuat dışında sınırlandırmalar getirilmemesi önemli kabul edilmelidir. Tarihsel olarak ele alındığı zaman bütün devletleşme ve demokratikleşme evrelerinde, yönetim işlevinde çeşitli ölçülerde ve değişik boyutlarda gizlilik ve kapalılık temel kural, açıklık istisna olarak kabul edilmiştir. Gelişen dünyada ise eğilim, bölgelere ve ülkelere göre farklılık

gösterse de, gizlilikten açıklığa doğru olmaktadır. Dolayısıyla, modernleşme öncesi devletlerin, kapalı olma konusunda sundukları gerekçelerin birçoğunun, değişen dünyanın koşullarına uymadığı rahatlıkla söylenebilir (Sezer ve Karkın, 2002:223). Açık hükümet, demokrasi için temel gereksinimlerden birisi olarak değerlendirilmelidir; çünkü hükümetin işlevleri ve politikalarının sonuçları hakkında doğru ve güncel bilgi mevcut olmadan kamusal otoriteler sorumlu tutulamaz ve seçmenler bilinçli bir tercih yapamaz. Hükümetlerin yönetilenlere sağlamak zorunda oldukları şeffaflık bir hediye olarak değil; tam aksine, demokrasinin gerektirdiği bir ödev olarak değerlendirilmelidir (Beetham ve Boyle, 1998:69, akt. Kozan, 2002:26).

Yönetimde açıklık ve şeffaflıktan öncelikle demokratik devletlerin yapısında bir anlayış değişikliğinin gerçekleştirilerek; bilgi edinme hak ve özgürlüğü çerçevesinde yönetilenlere yönetim tarafından yapılan işlem ve eylemler konusunda daha çok bilgi verilmesi; yönetilenlerin yönetime aktif katılımının sağlanması anlaşılmalıdır (Sezer ve Karkın, 2002:223). Siyasal ve yönetsel anlamda değişen koşullar artık yönetimde, açıklığın, katılımcılığın, şeffaflaşmanın artmasını zorunlu kılmakta, “devletin yararı için kapalılık” çağdaş demokrasiler için kabul edilemez sayılmaktadır.

BARBER VE GÜÇLÜ DEMOKRASİ KAVRAMSALLAŞTIRMASI

Barber tarafından literatüre kazandırılan güçlü demokrasi tanımı, zayıf kabul edilen temsili demokrasi yerine kurgulanan bir katılımcı demokratik modeldir. Barber, yeni bir çağ için önerilecek demokrasi formunun katılımcılığı içermesinin bir zorunluluk haline geldiğini belirtmektedir (Barber,1995:195). Ona göre, güçlü demokrasi yurttaşların tam anlamıyla katılabildikleri, öz yönetimin gerçekleşebildiği bir siyasal tarzla mümkün olabilir. Barber, güçlü demokrasiyi şöyle tanımlamaktadır (Barber, 1995:196):

“Katılımcı tarzdaki güçlü demokrasi bağımsız bir temelin yokluğunda çatışmayı, sürekli kendi en yakın yasalarını oluşturma süreci ve bağımlı özel bireyleri özgür yurttaşlara ve kısmi ve özel çıkarları da kamusal iyilere dönüştürebilen siyasal bir cemaatin yaratılması yoluyla çözer.”

Barber’ın güçlü demokrasi tanımıyla, Kışlalı’nın “*Demokrasinin Temelleri*”⁷ olarak belirlediği unsurlar birbirlerini desteklemektedir. Barber’da

⁷ Kışlalı, demokrasinin var olabilmesi için gerekli bulduğu noktaları şöyle sıralamaktadır:

1. Ulusal bütünlüğün sağlanmış olması;
2. Hiçbir toplumsal sınıfın diğerleri üzerinde kesin üstünlüğünün bulunmaması;
3. Toplumsal sınıflar arasındaki geçiş akışkanlığının yüksek olması;

“demokrasinin gücü” olarak kavramsallaştırılan unsurlar, Kışlalı’da “demokrasinin temelleri” biçiminde yer bulmuştur. Özer’e göre, Barber’ın güçlü demokrasi kavramı, katılımcı demokrasinin çağdaş bir biçimidir. Güçlü demokrasi :

“Homojen çıkarlarından çok kentsel eğilimleriyle birleşmiş, başkalarının iyiliğini ve refahını kollamaktan (alturizm) ziyade, kentsel davranışları ve katılımcı kuruluşların erdemine karşılıklı ilişkide bulunan ve genel çıkarları gerçekleştirme kabiliyetine sahip kendi kendini yöneten vatandaşlar topluluğu fikri...”dir. (Barber, 1984:117, akt. Özer, 1996:76):

Barber, önerdiği güçlü demokrasi formülüyle özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalet gibi demokratik değerlerden vazgeçilmeden, temsil mekanizmasının getirdiği sınırlamaları ve gizli bağımsız temellere bağlı olmanın, potansiyel olarak aşılabileceğini öngörmektedir. Temsili veya liberal demokrasinin mekanizmalarının sonuç olarak ortaya çıkardığı, ‘siyasetin uzmanların alanı olması zorunluluğunu’, güçlü demokrasi yardımıyla, aslında bireylerin amatörce, uzmanlara ihtiyaç duymadan karşılamaları mümkündür.

Aslında Barber, güçlü demokrasiyi yeterli ve gerekli bilince ulaşmış kitlelerin ya da halkın yönetimi olarak kurgulamamaktadır. Ona göre, güçlü demokrasi, gerekli bilince eriştikten sonra, tartışabilen, eylemde bulunabilen, paylaşabilen ve ilgili bağlar kurabilen yurttaşların yönetim biçimidir (Barber, 1995:195–200).

Barber’a göre, liberal demokrasinin karşılaştığı sorun ve açmazların iç yüzünde liberal demokrasinin kendi siyasal kuramı yatmaktadır. Ona göre, liberal demokrasinin içerisinde, liberal olan fakat birey ve bireysel çıkar gibi demokratik olmayan öncüller bulunmaktadır. Buradan hareketle, Barber şöyle demektedir:

“Liberal demokrasi..... ‘cılız’ bir demokrasi teorisidir içerdiği demokratik değerler ihtiyarı ve bu nedenle geçici, seçmeye ve şarta bağlıdır; salt bireysel ve özel amaçların aracıdır. Bu şüpheli temelin üzerinde sağlam bir yurttaşlık, katılım, kamusal iyiler ya da yurttaşlık erdemi teorisinin yükselmesi beklenemez. Liberal demokrasi bu nedenle hiçbir zaman Ambroce Bierce’nin siyasetin ‘kamu işlerinin özel çıkar elde etmek amacıyla düzenlenmesi’ olduğu yolundaki müstebzi tanımından fazla öteye gidemez...Ve W. Churchill’in demokrasiyi ‘diğer bütün biçimleri saymazsak en kötü yönetim biçimi’ olarak betimlerken takındığı ironiden asla kaçınamaz” (Barber, 1995:32) .

-
4. Toplumsal çoğunluğun, kitle iletişim araçlarını izleyebilecek bir eğitim düzeyinde bulunması;
 5. İnsanların eşitlik ve özgürlüğüne, hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı bir değerler sisteminin ulusal kültürde egemen olması (Kışlalı, 1987:396, akt. Özer, 1996:75 – 76)

DÜŞÜK YOĞUNLUKLU DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Düşük yoğunluklu demokrasi, günümüzde Batı kaynaklı olduğu halde küresel anlamda egemen olmasına çalışılan liberal demokrasilerin açık bir eleştirisini yapmaya çalışmaktadır. Amin, Chomsky vb. gibi düşünürler, düşük yoğunluklu demokrasi tanımıyla gelişmekte olan ülkelerin Batı kaynaklı demokrasilerin yaygınlaştırılması çabalarına karşın geliştirdikleri alternatif bir bakış açısını temsil etmektedir.

Amin'e göre bugünkü A.B.D. demokrasisi düşük yoğunluklu demokrasi olarak kavramsallaştırılan duruma önemli bir örnek teşkil etmektedir. Amerikan demokrasisinin işleyişi, "seçim sistemine dayalı yöntem yoluyla, *siyasal yaşamın yönetimi*" ve "sermaye birikimini amaçlayan kuralların yardımıyla, *ekonomik yaşamın yönetim*"inin birbirlerinden tam anlamıyla ayrıştırılmasını temel almaktadır. Uygulamada, bu ayrışma itirazla karşılaşmamakta; hatta oybirliği olarak adlandırılan mekanizmanın bir parçasını oluşturmaktadır. Yalnız, bu noktada dikkat edilmesi gereken olgu, bu ayrışmanın, siyasal demokrasi için tüm yaratıcı potansiyelini yok edebilmesi olasılığıdır. Ortaya çıkan bu durum, pazara ve pazarın işleyiş mekanizmalarına boyun eğerek kendilerini işlevsizleştiren siyasal kurumların ortaya çıkması sonucunu vermektedir. Bu açıdan bakıldığında zaman, en büyük siyasal aktörleri oluşturan Cumhuriyetçi veya Demokratlara oy vermenin çok da anlamı yoktur çünkü Amerikan halkının geleceğine karar veren seçim sonuçları ortaya çıkan iktidar değil, pazarı oluşturan finansal, ekonomik ve diğer güç odaklarının kaprisleridir (Amin, 2004).

Samir Amin, Noam Chomsky ve Andre Gunder Frank tarafından derlenen "*Düşük Yoğunluklu Demokrasi*" adlı kitabın giriş yazısında belirtildiği üzere, Amerikan çıkarlarına asıl tehdit, diğer alternatif siyasal sistemler (örn. komünizm) tarafından değil, halklarının yaşam standartlarının her açıdan iyileşmesi yönündeki talep ve politikalara duyarlı olan, dolayısıyla da, Amerikan sermaye güçleriyle ve onların kâr transferi çabalarıyla uyumsuz olan ulusalcı rejimler bağlamında ortaya çıkmaktadır (Amin, Chomsky ve Frank, 1994, akt:<http://1919dergi.sitemynet.com/s2s2.htm>).

S. Amin, "*Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünya'nın Amerikanlaşması*" isimli çalışmasında (Amin, 2004), Amerikan siyasal modelinin diğer siyasal sistemler üzerine empoze edilme yol ve yöntemlerini irdelemektedir. Burada temel olarak, yurttaşlık ve sınıf bilincinin nasıl sulandırıldığı "*düşük yoğunluklu demokrasi*" kavramsallaştırmasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu kavramsallaştırmayla Amin, liberal demokrasi kurumsallaştığı A.B.D'nin, insan hakları noktasında sürekli bir gelişme ve değişme süreci olması beklenen demokratikleşmeyi, diğer uluslara temel olarak, sermaye birikimini amaçlayan sabitlenmiş bir anayasal yapı şeklinde aktarmaya çalıştığını savunmaktadır.

Amin ve arkadaşları tarafından üretilen sınırlayıcı ve indirgemeci bakış açısına karşı görüşler de bulunmaktadır. Oktay, bir yazısında, Amin ve arkadaşlarının bakış açılarıyla üretilen, sermaye ile demokrasi arasındaki yapısal ilişkiyi reddederek, kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişkinin sürekli aynı yönde olamayacağını belirtmektedir. Ona göre, Türkiye'deki neo – liberaller, Amin'in ifadelerinden, "*Kapitalizm = Demokrasi, Demokrasi = Kapitalizm*" denklemini üretmektedir. Hâlbuki sermaye, demokrasinin yaygınlaşmasını değil, sadece pazarın genişletilmesini temel almaktadır (Oktay, 1998).

Benzer bir indirgemeci bakış açısına Sartori de karşı çıkmaktadır. Liberalizmin, kapitalizm ve serbest piyasa ekonomisi ile özdeşleştirilerek ekonomik liberalizme indirgenmesini, Sartori kabul etmemektedir. Ona göre liberalizm, ismi geç konmuş bir olgu olup (16. yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen; ismi 19. yüzyılda konulmuştur) temel sorun alanı iktidarın sınırlandırılması olan siyasal bir öğretimdir (Sartori, 1996: 12 akt. Bıçkı, 2001:37).

Dolayısıyla, kapitalizm ile demokrasi arasında sürekli aynı yönde ilerleyen bir ilişki kurmak, sınırlayıcı bir bakış açısına yol açabilir. Sermaye ile demokrasi arasında ilişki olduğu yadsınamaz ama bu ilişkinin her zaman aynı yönde, aynı şiddette ve mutlak olduğunu var saymak tartışmaya açık bir konudur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde demokrasinin yaygın ve gündemdeki biçimi, liberal veya temsili demokrasidir. Liberal demokrasinin işleyişiyle ilgili olarak ülkelerin veya bölgelerin siyasal ve yönetsel açımları farklılık gösterebilir. Bir ülke başkanlık rejimini tercih ederken, diğerleri parlamenter sistemi veya değişik türevlerini kullanabilir fakat bu farklılık, liberal/temsili demokraside ortaya çıkabilecek paradoksal sorunların benzeşmesini önleyememektedir.

Ayrıca, Kozan'ın belirttiği gibi, siyasal sistemler farklılık gösterse de, uygulanan demokrasiler bir takım ortak ilke ve unsurlar barındırmaktadır. Siyasal temsil, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, eşitlik ve hakkaniyet, açık ve sorumlu hükümet, hukuk devleti anlayışı temel ilkeler arasında belirirken yine egemenliğin ulusa ait olması, kuvvetler ayrılığı, siyasal partiler, seçimler, kamusal özgürlükler, ortak unsurlar arasında yer almaktadır (Kozan, 2002).

Liberal demokrasi (uygulandığı yerlere göre farklılaşabilse de) içerisinde bir takım paradoksal sorunları kaçınılmaz olarak barındırmaktadır. Liberal demokrasilerin ortaya çıktığı veya gelenek haline geldiği ülkelerde, paradoksal sorunlar çözülmeye veya modern dönem sonrası gelişen olguların

etkisiyle bir takım genişlemeler ve açılımlar yardımıyla geçirilmeye çalışılsa da hala devam etmektedir. Ne yazık ki, bu sorunlar, yerleşik olduğu yerlerde çözülemediği halde, demokrasinin küresel yayılımı yardımıyla dalgalar halinde devam etmekte ve içerdiği paradoksları (yenileri ile birlikte) ihraç edildikleri bölgelere taşımaktadırlar.

Demokrasi tanımının (kuramda ve uygulamada), tarihsel ve eşzamanlı yüklemının geniş olması, herkesin veya her grubun demokrasiden farklı çıkarsamalar yapmasına olanak vermektedir. Bu da, liberal/ temsili demokrasinin sorunlarını, bir anlamda, daha da derinleştirmektedir. Liberal demokrasi olarak adlandırılan siyasal sistemlerin devlet, liberalizm, demokrasi gibi unsurlardan kaynaklanan boyutları bulunmasına karşın, değişik ülkelerin uygulamalarındaki birçok paradoksal durum, bu ortak boyutlardan bazılarını diğerlerine göre daha fazla vurgu yapılmasından da kaynaklanmaktadır (Heper, 2003: 161).

Bu paradoksların, yalnızca modernleşme döneminin en yaygın aktörü olan ulus-devlet yapılanmasında değil, modern sonrası dönemin ortaya çıkaracağı yeni devlet benzeri modellerde de (yeni eklenebileceklerle birlikte) ortaya çıkabilme olasılıkları dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- AÇIKMEŞE, S. A., (2003) Avrupa Birliği'nde Demokratik Meşruiyet Sorunu, *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, C. 2 N. 4, Bahar 2003, Ankara.
- AMIN, S., (2004) *Amerikan İdeolojisi*, Çev: Katman Dergisi, S.1, Y.1, <http://www.katman.info/amin1.htm>, (E.T.15.12.2004)
- AMIN, S., CHOMSKY, N. & FRANK, A. G., (1994) *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler*, Çev: Ahmet Fethi, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- AMIN, S., (2004) *The Liberal Virus: Permanent War and the Americanization of the World*, Monthly Review Press, New York.
- BAĞCE, H. E., (1999) Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi, *AID*, C. 32, S. 4.
- BARBER, B., (1995) *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset*, Çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yay., Haz. 1995, Ankara.
- BAYHAN, V., (2002) Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, N. 1, Mayıs 2002.
- BEETHAM, D. & BOYLE, K., (1998) *Demokrasinin Temelleri*, Çev. Vahit Bıçak, Liberte Yayınları, Ankara.

- BIÇKI, D., (2001) Batı Düşüncesi, Liberal Kapitalizm ve Çevre, *Akdeniz Ün. İİBF Dergisi*, S.2, 2001, www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/Sayi02/Bicki.pdf (E.T. 27.01.2005)
- CHANDLER, D. (2001) Bosnia: The Democracy Paradox, *Current History*, Vol. 100, N. 644, March 2001.
- DAHL, R. A. (2000) A Democratic Paradox?, *Political Science Quarterly*, Vol. 115, N. 1, s. 35–40.
- DAHL, R. A., (1994) A Democratic Dilemma: Sytem Effectiveness versus Citizen Participation, *Political Science Quarterly*, Vol. 109, N. 1.
- DAHL, R. A., (1971) *Poliarchy: Participation and Opposition*, Yale University Press, New Haven.
- DEMİR, O. ve KUTLAR, A., (2003) Türkiye’deki Geri Kalmışlığa Farklı bir Yaklaşım: Yüksek Kamusal Dışsal Maliyet – Düşük Ekonomik Performans, *Gazi Ün. İİBF Dergisi*, C.5, S. 1, Bahar 2003, <http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/5105.pdf>
- DIAMOND, L., (1995) *Demokrasinin Üç Paradoksu*, (Çev. Mehmet Turhan), Demokrasinin Küresel Yükselişi, Der. Larry Diamond & Marc F. Plattner, Yetkin Yayınevi, ss.127-141, Ankara.
- ELMA, F., (2002) Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke, *Journal of Qafqaz University*, N. 9, Spring 2002, <http://www.qafqaz.edu.az/journal/9/LIBERAL%20DUSUNCE%20GELENEGININ%20OLUSUMU%20VE%20JOHN%20LOCKE.pdf> (E.T. 26.01.2005)
- ERYILMAZ, B., (1999) Kamu Yönetimi, s. 223.
- GIDDENS, A., (2000) *Sosyoloji*, Haz: H.Özel – C. Güzel, Ayraç Yayınları, Ankara.
- HEPER, M., (2003) Demokrasimizin Sorunları, *Doğu Batı: Yeni Devlet Yeni Siyaset*, S. 21.
- HUNTINGTON, S., (1995) *Demokrasinin Üçüncü Dalgası*, (Çev. Ergun Özbudun), Demokrasinin Küresel Yükselişi, Der. Larry Diamond & Marc F. Plattner, Yetkin Yay., ss.31-52, Ankara.
- INCIOĞLU, N., (1999) Yeni Rejim Arayışları, *TUSLAD Görüş Dergisi*, S. 38, Ocak – Şubat 1999, <http://www.tusiad.org.tr/yayin/gorus/38/pdf/sec08.pdf> (E.T. Aralık 2004)
- KALAYCIOĞLU, E. (1995) Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Der: E. Özbudun vd., Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.

- KATZ, R., (2001) Models of Democracy: Elite Attitudes and the Democratic Deficit in the EU, *European Union Politics*, V. 2, N. 1, Şubat 2001
- KIŞLALI, A. T., (1987) *Siyaset Bilimi*, A.Ü. Basın Yayın Yük. Ok. Yay., Ankara.
- KIŞLALI, A. T., (1996) *Siyaset Bilimi*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara
- KONGAR, E., (1999) *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, E., (1995) *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KOZAN, M., (2002) *Türkiye'nin Merkezîyetçi Yapısının Siyasal Demokrasi Üzerindeki Olumsuz Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Isparta.
- LIJPHART, A., (1990) *Çağdaş Demokrasiler*, Yetkin Yay.,Ankara.
- LIJPHART, A., (1997) Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma, *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 1., ss. 1-14.
- LIPSET, S. M., (1986) *Siyasal İnsan*, Teori Yayınları, Ankara.
- MAYO, H.B., (1964) *Demokratik Teoriye Giriş*, Çev. Emre KONGAR, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay. No: 6, Ankara.
- MORLINO, L., (1998) *Democracy between Consolidation and Crisis: Parties, Groups and Citizens in Southern Europe*, Oxford University Press, UK, (Tablo 3.3.118, Figür 7.1.298).
- OKTAY, A., (2005) Eleştirel Olabilmek, <http://www.milliyet.com.tr/1998/06/18/yazar/oktay.html> (26.01.2005)
- ÖNİŞ, Z., KEYMAN, E. F., (2003) Turkey at the Polls: A New Path Emerges, *Journal of Democracy*, Vol. 14, N.2, April 2003
- ÖZER, İ., (1996) Siyasal Kültür, Demokrasi ve Demokratik Değerler, *H.Ü. İİBF Dergisi*, C. 7, S. 14/1.
- PIPPA, N., (1999) Mapping Political Support in the 1990's: A Global Analysis, *Critical Citizens, Global Support for Democratic Governance*, Oxford University Press, UK, (2.7, 2.8 ve 2.9 sayılı Tablolar)
- PLATTNER, M. F., (1995) *Demokrasi Anı*, (Çev. Ergun Özbudun), Demokrasinin Küresel Yükselişi, Der: Larry Diamond & M. F. Plattner, Yetkin Yayınevi, ss.53-66, Ankara.
- RUSTOW, D. A., (1990) Democracy: A Global Revolution?, *Foreign Affairs*, Fall 1990, Vol. 69, N. 4.

- SAĞIR, M., (2004) 'Demos'un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden 'Küresel Doğru'dan Demokrasiye, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 37, Sayı 3, Eylül 2004.
- SAĞIR, M., (2005) Küreselleşme Süreci ve Siyasal Katılımda Yeni Arayışlar: Yerel Gündem 21 Antalya Kent Konseyi Kadın Meclisi, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4 Ekim 2005.
- SARTORI, G., (1996) *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev: T. Karamustafaoglu ve M. Turhan, Yetkin Yay., Ankara.
- SCHMITTER, P. C. – KARL, T. L., (1991) What Democracy Is and Is Not?, *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 3.
- SEZER, Y. ve KARKIN, N. (2002) Kamu Hizmetlerinin Modernleşmesinde Şeffaflaşma Sorunu, *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 74, Sayı: 436, Eylül 2002.
- ŞİMŞEK, S., (2002) Türk Demokrasisi Küresel Yelpazenin Neresinde?, *Atatürkçü Bakış Dergisi*, C.1, S. 2, [kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1\(2\)/htmpdf/M-3.pdf](http://kutuphane.uludag.edu.tr/PDF/ataturk/2002-1(2)/htmpdf/M-3.pdf) (12.01.2004)
- TULLOCK, G., (1988) *Did Nixon Beat Kennedy?*, A Letter by Gordon Tullock, Reply by Francis Russell, In Response to Twice-Told Tale (April, 23, 1987), *The New York Review of Books*, V. 35, N.17, Nov. 10, 1988, www.nybooks.com/articles/4725 (E.T. 12.01.2004)
- TULLOCK, G., (2002) *Some Thoughts on the Problems of Democracy*, Mercatus Center, George Mason University, March 2002, <http://www.mercatus.org/article.php/25.html> (E.T. 12.01.2004)
- ÜSTÜNER, Y., KEYMAN, E. F. (1995) Globalleşme, Katılımcı Demokrasi ve Örgüt Sorunu, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 6, Sayı 17-18.
- VOSS, K., SHERMAN, R., (2000) Breaking the Iron Law of Oligarchy: Union Revitalization in the American Labor Movement, University of Chicago, *AJS*, Volume 106 Number 2 (September 2000), sociology.berkeley.edu/public_sociology/Voss.pdf (E.T. 20.12.2003)
- TÜRKÖNE, M. (Der.), (2003) *Siyaset*, Lotus Yayınevi, Ankara.